УДК 37.011.3–051:373.5.041

А. С. ТКАЧОВ

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТИ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті визначено, що самоосвіта – це вища форма задоволення пізнавальної потреби, інтересів людини, що ґрунтується на високій свідомості та організованості, це самостійна пізнавальна діяльність, спрямована на набуття суб'єктивно значущих знань. Уточнено, що готовність майбутніх учителів до організації самоосвіти школярів у сучасному інформаційно-навчальному середовищі включає такі структурні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-операційний, особистісно-рефлексивний.

***Ключові слова**: готовність, структурні компоненти, майбутні вчителі, самоосвіта, школярі, інформаційно-навчальне середовище.*

На початку XXI ст. в системі шкільної освіти почали відбуватися суттєві зміни. Зокрема, в школі активно впроваджується компетентнісний підхід, широко застосовуються різноманітні інформаційно-комунікативні технології. Очевидно, що якість шкільної освіти безпосередньо залежить від професіоналізму вчителів, які повинні у своїй педагогічній діяльності гнучко реагувати на висунуті до неї вимоги з боку суспільства. У такій ситуації особливого значення набуває проблема формування готовності майбутніх учителів до організації самоосвіти школярів у сучасному інформаційно-навчальному середовищі.

На важливості забезпечення системної самоосвіти учнів наголошується в усіх провідних нормативних документах у галузі шкільної освіти, в тому числі Законах України "Про освіту" й "Про загальну середню освіту", Національній доктрині розвитку освіти в Україні тощо.

Певні аспекти цієї проблеми відображено в багатьох наукових працях. Так, питання самопізнання й самовдосконалення особистості висвітлено в працях класиків педагогіки Й. Гербарта, А. Дістервега, П. Каптерєва, Я. Коменського, А. Макаренка, Й. Песталоцці, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Теоретичні підґрунтя реалізації самоосвіти визначено у доробках таких авторів, як К. Абульханова-Славська, І. Бех, С. Ковальов, Л. Коган, О. Кочетов, В. Маралов, Т. Махиня, А. Петровський, М. Сметанський, Г. Цукерман, О. Шукліна та ін.

Окремі шляхи організації самоосвіти особистості висвітлено в наукових працях Г. Зборовського, В. Лапінського, Т. Парсона та ін. Специфіку організації самоосвіти у школярів різного віку розкрито в дослідженнях Я. Анапкіна, А. Громцевої, Г. Закірова, Н. Ковалевської, В. Оконя, Б. Райського та ін. Вимоги до створення інформаційно-освітнього середовища, в межах якого відбувається організація самоосвіти суб'єктів навчання, виокремлено в публікаціях О. Газмана, В. Кукушина, В. Панова, В. Слободчикова.

© Ткачов А. С., 2014

Незважаючи на те, що науковці зробили вагомий внесок у дослідження окресленої проблеми, багато її аспектів залишилися поза уваги вчених. Зокрема, в наукових працях недостатньо уваги приділено виділенню структурних компонентів готовності майбутніх учителів до організації самоосвіти школярів у вищезазначеному середовищі.

Мета статті – визначити структурні компоненти готовності майбутніх учителів до організації самоосвіти школярів у сучасному інформаційно-навчальному середовищі.

Відзначимо, що в дослідженні поділяється точка зору Б. Райського про те, що самоосвіту слід сприймати як "вищу форму задоволення пізнавальної потреби, інтересів, що ґрунтується на високій свідомості та організованості під впливом мотивів значної сили, на високому рівні ставлення людини до життя, пізнання", як "самостійну пізнавальну діяльність, спрямовану на набуття суб'єктивно значущих знань" [10]. У свою чергу, на основі врахування різних точок зору науковців (І. Захарова, О. Ільченко, Л. Панченко [3; 4; 9]), поняття "інформаційно-навчальне середовище" трактується як системно організована сукупність інформаційних, технічних, навчально-методичних ресурсів, що забезпечують продуктивну пізнавальну діяльність суб'єктів процесу навчання.

Очевидно, що для підвищення ефективності самоосвіти школярів у сучасному інформаційно-навчальному середовищі важливо забезпечити готовність учителів до організації цього процесу. Оскільки така готовність є підсистемою загальної професійної готовності шкільного педагога, в процесі дослідження враховувались різні точки зору науковців стосовно визначення суті цього феномену.

Зокрема, за результатами дослідження О. Мариновської, поняття "готовність учителя до професійної діяльності" розуміється дослідниками як: результат спеціальної підготовки, наслідок діяльності; передумова ефективної професійної діяльності, що виконує регуляційну функцію; інтегроване особистісне утворення, що забезпечує необхідні внутрішні умови для ефективної реалізації педагогічної діяльності; якісно-динамічна характеристика особистості педагога [7, с. 140–141]. На підставі вищезазначеного зроблено висновок про те, що під готовністю майбутніх учителів до організації самоосвіти школярів у сучасному інформаційно-навчальному середовищі розуміється інтегроване професійно-особистісне утворення вчителя, що дає змогу йому продуктивно організовувати процес самоосвіти учнів різного віку.

Під час проведення дослідження враховувались також погляди науковців стосовно структури професійної готовності вчителів. Так, на думку К. Дурай-Новакової, що ядро професійної готовності вчителя становлять: позитивне ставлення до педагогічної професії; стійкі мотиви діяльності; професійно значущі якості особистості; визначена сукупність професійно-педагогічних знань, навичок, умінь [2]. За С. Воробйовою, структура професійної готовності вчителя включає такі компоненти: мотиваційний; зміс-

товий; операційний; креативний [1, с. 44]. А. Ліненко стверджує, що готовність майбутніх учителів до професійної діяльності забезпечує сформованість у них педагогічної самосвідомості, інтересу до педагогічної діяльності та потреби в ній, відповідні мотиви діяльності, педагогічні здібності, теоретичні знання предмета і способів діяльності, навички й уміння, професійно значущі якості майбутнього педагога [6, с. 58].

Л. Костюченко зазначає, що професійна готовність вчителя містить такі складники:

– мотиваційно-ціннісний (сукупність внутрішніх і зовнішніх мотиваційних чинників та моральні цінності педагога, що забезпечують його здатність успішно здійснювати професійну діяльність);

– когнітивно-операційний (система знань фахових, психолого-педагогічних та суспільних наук у поєднанні із сукупністю цілеспрямованих, взаємопов'язаних інтелектуальних і практичних дій);

– творчо-рефлексивний (вміння творчо реалізувати педагогічні ідеї в поєднанні зі здатністю до саморозвитку та прогресивної самореалізації) [5].

О. Мариновська відзначає, що спільними для всіх видів готовності є такі компоненти структури готовності вчителя до професійної діяльності:

– мотиваційний (ставлення до діяльності, настанова, мотиви);

– змістовий (знання про предмет і способи діяльності);

– операційний (навички та вміння продуктивної діяльності) [7, с. 141].

За висновками Т. Садової, основними компонентами готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності є такі:

– мотиваційно-цільовий компонент, який передбачає професійні настанови, позитивне ставлення до професії, інтерес до неї, стійкі наміри присвятити себе педагогічній діяльності тощо;

– змістово-операційний компонент, до якого належать система професійних знань, умінь і навичок, педагогічне мислення, професійне спрямування уваги, сприймання, пам'яті, дії й операції, необхідні для успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності;

– орієнтаційний компонент, зміст якого становлять ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є принципи, погляди, переконання, готовність діяти відповідно до них;

– оцінно-регулятивний, який включає самооцінку своєї професійної підготовленості й відповідності процесу розв'язання професійних завдань оптимальним педагогічним зразкам [11].

Водночас слід зазначити, що в багатьох працях результат роботи педагогічних вишів розкривається за допомогою застосування категорії компетентності. У світлі цього доцільно визначити, як корелюють між собою поняття "готовність до професійної діяльності" та "компетентність".

Так, на думку Ю. Сенько, готовність випускника педагогічного вишу до педагогічної діяльності є результатом професійної підготовки, а професійна компетентність є результатом професійної педагогічної освіти, при

цьому професійну готовність майбутнього вчителя слід сприймати як підґрунтя його професійної компетентності. Підсумовуючи, науковець зазначає, що і готовність, і компетентність – це рівні професійної педагогічної майстерності людини, де професійна педагогічна компетентність виступає своєрідною зоною найближчого (або віддаленого) розвитку педагогічної готовності людини. Водночас автор підкреслює, що ці феномени не знаходяться у співвідношенні наслідування: спочатку готовність, а потім компетентність [12, с. 68].

Ураховуючи висновки вченого, Т. Садова зазначає, що готовність і компетентність являють собою інтегральні багаторівневі особистісні новоутворення, які характеризують ступінь підготовленості фахівця до діяльності. Проте термін "готовність до діяльності" науковці зазвичай пов'язують з процесом професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, а компетентність сприймають як результат отримання людиною педагогічної освіти. У свою чергу, термін "підготовка" використовується для відображення підготовки майбутніх учителів до відповідних видів педагогічної діяльності, тобто у вужчому значенні, а поняття "освіта" пов'язане з цілісним формуванням у майбутнього педагога певних знань, навичок і особистісних якостей [11, с. 68].

Проаналізуємо думки деяких науковців стосовно структури професійної компетентності вчителя. Так, на думку І. Пальцової, ця компетентність охоплює такі складники:

– професійно-змістовний (засвоєння знань з профільного предмету та суміжних дисциплін; знань, що виражають квінтесенцію спеціальності; теоретичних знань з основ наук, які вивчають особистість людини);

– технологічний (оволодіння професійними знаннями, апробованими в дії, тобто вміннями);

– професійно-особистісний (охоплює особистісні та творчі здібності особистості) [8].

За В. Шаховим, професійна компетентність майбутнього вчителя включає: теоретико-методологічні, психолого-педагогічні та дидактико-технологічні знання; діагностико-прогностичні, аналітичні й рефлексивні уміння; професійні педагогічні позиції, професійно важливі якості особистості; педагогічну ерудицію; педагогічне мислення (здатність до аналізу педагогічних ситуацій); педагогічну інтуїцію і готовність до імпровізації; педагогічну спостережливість; педагогічний оптимізм; педагогічне прогнозування [13, с. 78].

Висновки. Отже, можна підсумувати, що поняття "готовність до професійної діяльності" тісно пов'язане з поняттям "професійна компетентність". Причому в позиціях науковців стосовно визначення структури професійної готовності та професійної компетентності вчителя спостерігаються певні відмінності, хоча принципових суперечностей між цими позиціями не виявлено. Нами також зауважено, що готовність до організації самоосвіти школярів пов'язана з професійною готовністю педагога як частина із цілісною системою, а тому ця готовність має аналогічні компоненти.

На підставі вищевикладеного зроблено висновок про те, що готовність майбутніх учителів до організації самоосвіти школярів у сучасному інформаційно-навчальному середовищі включає такі структурні компоненти: мотиваційно-ціннісний; когнітивно-операційний; особистісно-рефлексивний. Так, мотиваційно-ціннісний компонент зазначеної готовності пов'язаний з усвідомленням педагогами необхідності здійснення кожним суб'єктом навчання системної самоосвіти та сприйняття її в епоху інформаційного суспільства як важливої особистісної цінності, наявністю в них розвинених мотивів щодо спонукання учнів до реалізації цього процесу. Когнітивно-операційний компонент готовності майбутніх учителів до організації самоосвіти школярів у сучасному інформаційно-навчальному середовищі передбачає сформованість у студентів знань та вмінь, необхідних для ефективної організації самоосвіти школярів. Особистісно-рефлексивний компонент вищезазначеної готовності забезпечує наявність у майбутніх педагогів необхідних для організації самоосвіти школярів професійно-особистісних якостей (самостійність, наполегливість, ініціативність, емпатійність тощо), а також рефлексивного ставлення до власних професійних дій.

У подальшій науково-дослідній діяльності планується розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити технологію формування готовності майбутніх учителів до організації самоосвіти школярів у сучасному інформаційно-навчальному середовищі.

Список використаної літератури

1. Воробйова С. Структура, критерії і рівні готовності студентів до творчого вирішення дидактичних задач / С. Воробйова // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 42–45.

2. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01 / К. М. Дурай-Новакова. – Москва, 1983. – 367 с.

3. Захарова И. Г. Формирование информационной образовательной среды вуза : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01 / И. Г. Захарова. – Тюмень : ТюмГУ, 2002. – 176 с.

4. Ильченко О. А. Организационно-педагогические условия разработки и применения сетевых курсов в учебном процессе : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 / О. А. Ильченко. – Москва, 2003. – С. 14–15.

5. Костюченко Л. В. Формування готовності до майбутньої професійної діяльності вчителів початкових класів у комплексі "училище – університет" : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. В. Костюченко. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 19 с.

6. Ліненко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї : монографія / А. Ф. Ліненко. – Одеса : ОКФА, 1995. – 80 с.

7. Мариновська О. Я. Формування готовності вчителів до проектно-впроваджувальної діяльності : монографія / О. Я. Малиновська. – Івано-Франківськ : Симфонія форте ; Полтава : Довкілля-К, 2009. – 500 с.

8. Пальцова І. О. Формування педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів як складової професійної компетентності [Електронний ресурс] / І. О. Пальцова. – Режим доступу: http://vuzlib.com/content/view/352/84.

9. Панченко Л. Ф. Інформаційно-освітнє середовище сучасного університету: монографія / Л. Ф. Панченко. – Луганськ : Вид-во "ЛНУ ім. Тараса Шевченка", 2010. – 280 с.

10. Райский Б. Ф. Выявление и учет сдвигов в формировании у учащихся готовности к самообразованию / Б. Ф. Райский // Формирование у учащихся готовности к самообразованию. – Волгоград : ВГПИ, 1977. – С. 15–17.

11. Садова Т. А. професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок [Електроннний ресурс] / Т. А. Садова. – Режим доступу: http://vuzlib.com/content/view/331/84.

12. Сенько Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования : курс лекций / Ю. В. Сенько. – Москва : Академия, 2000. –240 с.

13. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя: загальнопедагогічний аспект / В. І. Шахова. – Вінниця : Едельвейс, 2007. – 383 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2014.

Ткачев А. С. Структурные компоненты готовности будущих учителей к организации самообразования школьников в современной информационно-учебной среде

В статье определено, что самообразование – это высшая форма удовлетворения познавательной потребности, интересов человека, основанных на высокой сознательности и организованности, это самостоятельная познавательная деятельность, направленная на приобретение субъективно значимых знаний. Уточнено, что готовность будущих учителей к организации самообразования школьников в современной информационно-учебной среде включает следующие структурные компоненты: мотивационно-ценностный, когнитивно-операционный, личностно-рефлексивный.

***Ключевые слова**: готовность, структурные компоненты, будущие учителя, самообразование, школьники, информационно-обучающая среда.*

Tkachov A. Structural Components of Readiness of Future Teachers to Organize Schoolchildren Self-Education in Modern Informational and Academic Environment

At the beginning of the XXI century significant changes in the school system began to occur. In particular, competence approach is being promoted at school, various information and communication technologies are widely used. It is obvious that the quality of school education depends on the professionalism of teachers who have in their educational activities to respond flexibly to the demands put forward from society. In this situation the problem of readiness of future teachers to organize schoolchildren self-education in modern informational and academic environment is of special importance. Despite the fact that scientists have made an important contribution to the study outlined problem, many of its aspects remain outside the attention of scientists. In particular, in the scientific papers insufficient attention is paid to the allocation of structural components of future teachers to self-education of pupils in the above-mentioned medium.

The article defines that self-education is the highest form of cognitive needs and interests of a person based on the high level of consciousness and organization, it is an independent cognitive activity aimed at acquisition of subjectively meaningful knowledge. The concept "informatively-educational environment" is interpreted in the article as the system organized the combination of informative, technical, educated-methodic resources that provide productive cognitive activity of the subjects of the process of studies. It's clarified that the readiness of future teachers to organize schoolchildren self- organization in modern informational and academic environment includes the following structural components: motivational and evaluative, cognitive and operational, personal and reflective.

***Key words**: readiness, structural components, future teachers, self-education, schoolchildren, informational and academic environment.*